

Küsmöd, Csükmöd, Kösmő, Csökmő, Csömök

BÁTKY ZSIGMOND a *Kecskemét* névvel kapcsolatban PAIS DEZSŐVEL folytatott vitája során hozta fel a PAIS által tárgyalt *Medesér* település elnevezéséhez kapcsolódva (vö. BÁTKY 1930: 266, 269–270, illetve PAIS 1929: 348, 350) előbb a PAIS által nem említett *Küsmöd* települést (vö. Lipszky: *Kismed*, *Kismöd*), majd a rajta átfolyó, általa *Kösmöd vize* néven említett patakot,¹ amelyekről azt gondolja, hogy ugyanaz a *med* szó van bennük (1930: 270). BÁTKY azonban a *med*, *medü* szónak nem ’meddő’, hanem ’nedv’ jelentést tulajdonít.²

KNIEZSA ISTVÁN az általa ismeretlen eredetűnek tartott *Kösmő* víznévvel kapcsolatban említi a Piskolt melletti *Kösmöd* patakot, továbbá a Székelyföldön lévő *Küsmöd* helységet és patakot.³

BENKŐ LORÁND pályája elején *Küsmöd* helység nevét szintén az ismeretlen eredetű nevek között tárgyalta, amely ma is élő víznevet őriz. Hivatkozik a település első, 1332–1337 közötti, ORTVAY által *Cusmend* formában⁴ közölt, helyesen *Cusmeud* formában írt feljegyzésre, továbbá KNIEZSA munkája alapján megemlíti, hogy a *Küsmöd* vízelnevezésre analógiákat is ismerünk (1947: 262).

A *Küsmöd* névvel kapcsolatos adatok összegyűjtésében, eredetének meghatározásában KISS LAJOS közleménye (1979) jelentős előrelépésnek tekinthető. A Székelyföldön lévő *Küsmöd* településsel kapcsolatban, mint a hasonló nevet viselő patak 1808-ban történt első említésére, LIPSZKY Repertóriumára hivatkozott

¹ „Itt említjük meg a Medesértől nem messze fekvő *Kismed*-et (Küsmöd), melyről amazzal egyforma oláh elnevezése után is, azt gondoljuk, hogy ugyanaz a szó van benne. A hegyben eredő *Küsmöd vize* folyik át rajta, de ez jobbacská patak és egyáltalán nem akar kiszáradni, ha esetleg időnként kevés is lehet a víz benne. Röviden, ezeket a tárgyi adatokat a *meddő* elmélet javára bajosan lehet megfeyjni.” (BÁTKY 1930: 270).

² Véleménye alátámasztására, néhány példa felsorolásán túl, a Czuczor–Fogarasi szótárra hivatkozik (BÁTKY 1930: 273–274). Idézzük a hivatkozott szótár ide vonatkozó szócikkét: „MED, (1), elavult főnév, mely helyett ma *ned* és *nedv* divatozik [...]; de még él nemcsak a *meder*, *medence* származékokban, hanem a *Kis Med* folyó, *Medves* hegy, *Medes* és *Medesér* helységek neveiben is.” (CzF. 4: 150).

³ „Kösmő ~ (román neve ismeretlen). (Régi adataink nincsenek. Az *ÉR* (312) vízrendszerében Piskolt mellett is tudunk egy *Kösmöd* patakról: 1369: fluv. *Kusmewd* JAKÓ, Bihar m. 325, a Székelyföldön pedig van egy *Küsmöd* helység és patak: LIPSZKY, Rep.). Eredete ismeretlen.” (KNIEZSA 1942: 42).

⁴ ORTVAY munkájában a hivatkozott helyen *Kusmend* olvasható (ORTVAY 1892: 660).

(1979: 470).⁵ Bihar megyében KNEIÉZA ISTVÁN és HUNFALVY JÁNOS munkája alapján említette a Berettyóba ömlő Tábor patak vagy *Kösmő* nevét (KISS L. 1979: 470; HUNFALVY 1865: 388). GYÖRFFY GYÖRGY⁶ és ORTVAY TIVADAR kötetei alapján az Abaúj megyei, először 1267-ben *Cusmeud* formában említett *Küsmöd* vízfolyásra is kiterjesztette a figyelmet. Az elnevezéssel kapcsolatosan az alábbiakra jutott: „A *Küsmöd* víznevet elhomályosult összetételnek gyanítom, s előtagjában a magyar *kis* melléknévnek a régi és nyelvjárási *küs* változatát keresem (vö. 1075/+1124/+1217: *kustiza* 'Kis-Tisza': MonStrig. 1: 57), utótagját pedig azzal a **med* 'száraz vagy időnként kiszáradó (meder)' alapszóval kapcsolom össze, amellyel a TESz.-ben a *meddő* és a *meder* szócikkében, a FNSz.-ben pedig *Dinnyés*, *Homokmégy*, *Kecskemét*, *Medina*, *Medves* és *Nemesmedves* szócikkében találkozunk.” (KISS L. 1979: 471). BENKŐ LORÁND és GYÖRFFY GYÖRGY munkái azt a feltevést erősítik meg benne, hogy mivel a *Küsmöd* és *Kösmő* víznevek körül mindenhol lagnak székelyek, a Kassa alatti víznevet az áttelepülő székely csoportok vitték magukkal. A *Kösmő* névvel kapcsolatban úgy foglal állást, hogy „a *Kösmő*-nek is lehetett *Küsmöd* az elsődleges alakja, de a szóvégi *d*-t kicsinyítő képzőnek foghatták fel, és elhagyhatták. Ezáltal a Berettyóba torkolló nagyobb, jelentősebb vízfolyás, a *Kösmő* alakilag is elkülönült az Érbe ömlő kisebb vízfolyástól, a *Küsmöd*-től, amelyet továbbra is joggal illethetett meg a kicsinyítő képzőként kezelt szóvégi *d*.” (i. h.).

BENKŐ LORÁND nem fogadta el KISS LAJOS megfejtési kísérletét, továbbra is megmaradt amellett, hogy az etimon ismeretlen, még ha esetleg a név első fele a *kis* melléknév *küs* változata lehet is, és a végződésben a *-d* kicsinyítő képző rejlik. Véleménye szerint az utótaggal, a **med*-del kapcsolatban „komoly baj van, [...] ugyanis a vokális eredetileg minden bizonnyal hosszú lehetett”, amit a név diftongusai bizonyítanak (1993: 54, 1998: 136–137). Emellett bizonyítékul hozta fel Bihar megyéből a *Kösmő* patak nevét, amely „alighanem a víznévi etimon kiegészítő képző nélküli változatát tartalmazza, az eredetibb *ő* máig való megtartásával” (1993: 55, 1998: 137).

TÓTH VALÉRIA az Abaúj megyei *Küsmöd* névvel kapcsolatban KNEIÉZA ISTVÁN, GYÖRFFY GYÖRGY, BENKŐ LORÁND és KISS LAJOS eredményei alapján foglalja össze az ismereteket, elfogadva a névköltöztetést és KISS LAJOS magyarázatát (2001a: 96).

KISS MAGDALÉNA a *Küsmöd* víznév etimológiai vizsgálata során, az addigi kutatástörténetet áttekintve példákat hoz a víznévből keletkezett településnevek

⁵ Ez tévesztette meg KISS MAGDALÉNÁT, aki szerint „LIPSZKY kizárólag folyóként említi” (KISS M. 2010: 151), noha LIPSZKY Repertóriumának előző sorában ez olvasható: „Kismöd *vel* Kisméd *h. Pagus*”; továbbá a településre és a patakra KNEIÉZA is helyesen hivatkozott.

⁶ 1267/1272: *Cusmeud*, fl., a Kassa alatti síkságon eredő patak, a Szartos jobb oldali mellékveze. Az alsó szakaszát Bölzse-patak néven említik (Gy. 1: 39, 78, Abaúj vm.).

személynévként történő feltűnésére (2010: 151–152), és néhány újabb adatot említ a *Kösmő* víznévvel kapcsolatban.⁷ Végül az alábbi megállapításokra jut: „Ha megfigyeljük a vizsgált helynév ómagyar és középmagyar kori adatait, láthatjuk, hogy mindegyik *-d*-re végződik. Az, hogy ez a **med* lexémának az utolsó hangja, vagy pedig a BENKŐ álláspontja szerinti *kis + ...-d* összetétel helynévképzője, véleményem szerint nem dönthető el megnyugtatóan. BENKŐ szerint a *Kösmő* az archaikusabb forma, vélhetőleg azért, mert még nem tapadt hozzá a *-d* képző. Ha azonban a *-d* az elhomályosult **med* szó végén a *-d* helynévképzőhöz hasonlóan viselkedett, analógiás hatásra lekophatott. [...] A helynév utolsó magánhangzójának az időtartama szintén több megoldási lehetőséget kínál. E kor magánhangzó-állományára jellemző, hogy a szóvégi *-eu* betűkapcsolat a 13. században jelölhette az *ö, ő* hangot is, továbbá a kései ómagyar korra jellemző *ew* betűkapcsolat szintén *ő* hangot jelölt (vö. RÁCZ A. 2005: 47). Ha a *Küsmöd* alak végéről a *-d* analógiás hatásra lekopott, a szóvégi *ö* megnyúlhatott, mivel szóvégi helyzetben rövid *ö* nem állt a nyelvünkben; így jött létre tehát a hosszú variáns, nem szóvégi helyzetben pedig továbbra is maradt a rövid forma. Ez a magyarázat egyúttal azal az eredeztetéssel is összeegyeztethető, amely e neveket a *kis* és a **med* 'száraz vagy időnként kiszáradó (ér, patak stb.)' összetételének tartja.” (2010: 153).

GYÖRFFY ERZSÉBET a bizonytalan szemantikai tartalmú névrészt tartalmazó belső keletkezésű víznevek között tekinti át a *Küsmöd* víznév problematikáját (2011: 78), továbbá a névköltöztetés útján keletkezett nevekkel kapcsolatban hivatkozik ezekre a víznevekre (2011: 37).

A korábbi adatokat az alábbiakkal egészíthetjük ki. A nyelvészek figyelmét eddig elkerülte a Bihar megyei Piskolt vagy Reszege határában egykor létezett *Küsmöd* nevű kismemesi település a Küsmöd patak partján.⁸ Az 1322. április 24-

⁷ Az általa VISTAI ANDRÁS JÁNOS gyűjtéseként közölt 1851-es adat FÉNYES ELEK könyvének (amint arra VISTAI hivatkozik is) Hegyköz-Ujlak címszavából származik, eredeti szövege: „Itt ered a *Kösmő* vize 3 völgyből, mellyek Hegyköz-Pályinál szakadnak össze” (FÉNYES 1851: 239). Itt jegyezzük meg, hogy FÉNYES ELEK hivatkozott munkájában ide vonatkozóan az alábbi említések találhatóak még: Bihar: *Kösmő*, Hegyköz-Kovácsi: *Kösmő patak*, Hegyköz-Pályi: *Kösmő pataka*, Nyüved: *Kösmő*, Csatár: *Kösmő patak*, Pap-Tamási: *Kösmő*.

KISS MAGDALÉNA Pesty Frigyes Bihar megyei gyűjtéséből Hegyközújlak településről az alábbiakat idézi (2010: 152): „a' határba jobb minőségű földek: Eszokról a' *Kösmő* patak választja Csatártól” (vö. HOFFMANN–KIS 1996: 311b). Az előző pontot, amely a vízfolyásra vonatkozóan fontos adatokat tartalmaz, nem idézi. Ez így hangzik: „északról elválasztja a' Csatári határtól, az úgy nevezett *Kösmő patak*: melyis csak esőzdésekkor fojlik sok károkot okoz a Kaszállókba olyesetekbe: elnevezését honnan vette légyen nem tudható.” (HOFFMANN–KIS 1996: 244).

⁸ Küsmöd kismemesi település, 1322/1323: t. *Kysmeud* (AOKt. 6: 540), 1338: Lad. f. Fabiani de *Kusmevd* (DF 261240, Str. III, 317), 1391: Thomas f. Fabiani et Mich. de *Kysmend* [v: *Kysmeud*] (DL 98673, Károlyi I, 450). Nevét a mellette elfolyó *Küsmöd* patakról (1326/XVIII.: fl. *Kusmeud* AOKt. 10: 203) kapta. Piskolt vagy Reszege határában kereshető (NÉMETH 2008: 163). Piskolt (Pişcolt), Reszege (Resighea) Szatmár vm.

én kelt oklevélben *Kysmeud* föld mellett szerepel még egyebek között *Kurthuelus* föld, *nyrerdeu* erdő, *Pyskolth* föld, *Lazlouteleke* föld, *Jeneu* föld, *Kupuch* föld, *Galuspetri* föld, *Nych* föld (AOkt. 6: 220). TÓTH VALÉRIA a metonimikus névátvitellel keletkezett helynevek között, a vizek, folyók és a települések között fennálló (mindkét irányban működő) szoros kapcsolatról megállapította, hogy abban az esetben, ha a település neve a mellette vagy rajta folyó víz, patak nevével alakilag pontosan megegyezik, nagy valószínűséggel folyónév > településnév metonimiáról beszélhetünk (2001b: 154). A *Küsmöd* patak tehát nem csak a Székelyföldön, hanem Biharban is a nevét adta egy településnek.

Az első katonai felmérés térképén a Hegyközpályitól érkező, Bihar település K-i szélén végig folyó *Kosmo* nevű vízfolyást, amely Paptamási települést szintén K-ról érintve a Berettyóba ömlik, már *Kosmo bach* néven tüntetik fel (EKFT.). A második katonai felmérés térképén a *Kösmö* és *Kösmö Fl.* megnevezés olvasható, továbbá Kügytől DK-re, a vízfolyás jobb partján található a *Kösmö Tanya* (MKFT.). Huszár Mátyás 1822. évi térképén *Kösmő F.* néven találjuk (MNL OL S 80 Körösök – No. 39/A–C, 1–68. Körösök 24. szelvény). PESTY FRIGYES kéziratot helynévtárában (1864) Paptamási leírásában is többször említik.⁹

Udvarhelyszéken *Küsmöd* település neve az első katonai felmérés térképlapján *Kis möd*, a vízfolyás neve a település közelében *Kismödi Patak*, amelybe északabbra balról torkollik a *Kis Mödi Kő Pataka* (EEKF.). A patakra vonatkozóan további adatokat találunk az Erdélyi Helynévtörténeti Adattárban (EHA.).¹⁰ Pesty Frigyes gyűjteményében a *Küsmöd* név Alsósófalva, Kőrispatak és Küsmöd település leírásában található.¹¹ A helynévtárban Etédnél jegyezték fel az alábbi

⁹ „A Község Keleti részét Keresztül vágja az ugy nevezett *Kösmö patak*, mely a sitervölgyi határról jövőn, vizét egyedül hó és eső által nyeri, a község észak felőli végéig megtartja a *Kösmö* nevezetet. onantul nevét Sivora változtatja át ’s a községtől mint 1400 lépésnyire a Berettyo folyamba szakad, esős évekbe ’s fellepszakadáskor a határba igen sok kárt okoz.” (HOFFMANN–KIS 1998: 427); *Kösmö Kaszállo* (HOFFMANN–KIS 1998: 428). Paptamási (Támășeu) Bihar vm.

¹⁰ Marosszék, Erdőszentgyörgy: 1687/1778: A’ *Küsmöd Torkánál*; Kibéd: 1874/1906: A *Küsmödi patak feje*. Udvarhelyszék 1797: *Küsmöd pataka*, Bözödújfalva, Etéd: 1790: *Küsmöd patakába*; Kőrispatak: 1694: *Kusmod pataka*; Küsmöd: 1597: *Kÿsmeöd*; Siklód: 1744: *Küsmödi könel*.

¹¹ „Itt vagyon egy nevezetes *Quadrimeta*, hol Alsófalva, Atyha, Küsmöd és Siklód határai öszeütköznek, egy fellebbe emelkedett, roppant magosságú, repedezett sziklacsúcs, honnan bérces kis hazánk határvonalai tiszta időben mindenfelől kivehetők, neve *Küsmödi kő*.” (CSÁKI–PÁL–ANTAL 2013: 23). Alsósófalva (Ocna de Jos) Udvarhelyszék.

„Határát hosszan hasítja az úgynevezett *Küsmöd patak*, mely eredetét vérszi részint a *küsmödi hegyekből*, részint a Firtus bércziből, s nevét tartja a Kis Küküllőbe folyásig (Erdő Szent Györgynél).” (CSÁKI–PÁL–ANTAL 2013: 143). Kőrispatak (Crișeni) Udvarhelyszék.

„*Küsmöd* között lefolyó patak a községről *Küsmöd vize* nevet visel, míg Erdő Szent György között folyó Kis Küküllő magába veszi. A *Küsmödi nagy kő* alól ered, mely a falunak éjszaki részén két órai távolságra fekvő *küsmödi tilalmas erdőszéjén*, két nagy lábón festőileg nyúlik fel.

népetimológiát. „Egy ember birtoka volt jelenleg öt közönség minden határa, és négy fia osztályrészét követelvén, megindult terjedelmes birtokán, hogy minde-
niknek illetőségét adja és mutassa ki. A jelenlegi énlaki község helyén azt mondá,
itt én lakom, innen ma is Énlaka. Tovább jövén, a mai Etéd táján nagyobbik fijá-
nak mondá egy nagy térséget körül mutatva, mi akkor mind erdővel volt bönöve,
a tiéd – innen Etéd. Észak felé haladva Etéd-től, a mostani Küsmöd helyén máso-
dik fijához szólva azt mondá, itt van egy kis mód, innen Küsmöd elnevezése.”
(CSÁKI-PÁL-ANTAL 2013: 91–92).

Az adatok a *Küsmöd* és *Kösmő* név etimológiájával kapcsolatban KISS LAJOS
elgondolását igazolják. A nyelvtudományban elfogadott BENKŐ LORÁND felis-
merése, mely szerint néhány víznév, közöttük a *Küsmöd*, „az Árpád-kori magyar
nyelvtérületnek különféle nyelvészeti–névtani kritériumok alapján kimondottan
gyepűvédelmi peremlein — nyugaton és északon —, az egykori székelységhez
köthetően feltűnő azonosságot mutatnak a keleti Székelyföld neveivel” (1993:
50–51, 1998: 133). TÓTH VALÉRIA ezzel kapcsolatosan a következőket írja: „A
víznevek etimológiai összetartozásának és területi kapcsolatainak összefüggései
népiségtörténeti tanulságok levonására is lehetőséget adhatnak. [...] Minthogy
ezek a nevek együttesen, csoportosan, igen jellegzetes földrajzi–történeti meg-
határozottsággal, egymással időbeli és térbeli korrelációkkal jelentkeznek, BENKŐ
szerint a székelység településtörténete számára igen becses adalékok lehetnek”
(2001b: 46).

A *Küsmöd* patak és *Küsmöd* település Marosvásárhelytől kb. 40 kilométerre
keletre fekszik. Feltételezhető, hogy Küsmöd lakosságának egy része a középkor-
ban áttelepült a Marosvásárhelytől kb. 20 kilométerre nyugatra fekvő Mezőbánd
közvetlen közelébe, a székely Mezőség központjába, ott található a *Csükmöd*
patak és a napjainkra elpusztult *Csükmöd* település.¹² Egyelőre annak a lehetősé-
gét sem lehet elvetni, hogy a két település egyidőben jött létre, és az ugyanazon

Mellette egy kőoszlop emelkedik, és azért a *Küsmödi nagy kő* Szarvas kőnek is mondatik. Közé-
lében fekvő Siklod, Sofalva, Atyha és Küsmöd quadrimetája igen magas helyen állván, nemcsak
a Gyergyói havasok, de sőt Erdély minden magasabb bérceire dús kilátással.” (CSÁKI-PÁL-
ANTAL 2013: 145). Küsmöd (Cuşmed) Udvarhelyszék.

¹² KIS-BACZONI BENKŐ KÁROLY a *Csükmöd* patakról és a közelben fakadó patakokról a következő-
ket írta: „Árpás a falu ny. végén foly keresztül, a nagy-utcai p. benn a faluban keletkezik, széles
medrű, de inkább csak esős időkben indul meg; Drekulia p. Hurubak p., vagy Jákob p. *Csükmöd*,
Sugó mind a négy utóbbi é-ről, csekély forrásokból buzognak; továbbá ny.-ról a Mosnyág, Adós
p., Hidegvölgy p., Gerebencsi p., mind a tizenöt részint magánosan, részint mással egyesülten a
m.-bándi nagy tóba folynak.” (1868–1869: 308).

A *Csükmöd* településről pedig ezt találjuk: „Székelyföld elpusztult vagy másokba olvadt falvai.
[...] Marosszéken: [...] *Csükmöd*” (JAKAB 1891: 92). ROSKA MÁRTON az erdélyi halastavak
őskori vonatkozásainak számbavétele során Mezőbándról azt jegyzi meg, hogy a község a hatá-
rában található tó környékén levő 6-8 kisebb településből jött létre, köztük szerepel „Csükmöd a
mai Csükmőny nevű határrészben” (1939: 225).

faluból származó lakosok új lakhelyük megkülönböztetése céljából az egyiknek új, a régiből alkotott nevet adtak.

A *Csükmöd* a *Küsmöd* név középkori, Székelyföldön hangátvetéssel keletkezett változata, amely sehol máshol nem fordul elő. A névben *Küsmöd* > *Sükmöd* > *Csükmöd* változást tételezhetünk fel. Az elnevezés itt is egy patak és a partján lévő település, majd annak pusztulása után a tágabb terület neve. Írott forrásokban *Csükmöd* (*Csükmöd*, *Tsük Mód*) ~ *Csükmögy* (*Csükmögy*, *Tsükmögy*) ~ *Csükmög* ~ *Csükmegy* ~ *Csükmogy* alakváltozatokban ismert.¹³

Hasonló jelenség figyelhető meg Bihar megyében Váradtól északra, a Sebes-Körös és a Berettyó közötti *Kösmő* patak nevével kapcsolatban, amelyben pedig *Kösmő* > *Sökmő* > *Csökmő* változásra gondolhatunk. A *Kösmő* pataknak a tőle nyugatra, a Berettyó és a Sebes-Körös összefolyásának közelében található *Csökmő* településtől való távolsága alig valamivel több, mint a Székelyföldön *Küsmöd* település és patak, valamint a tőle nyugatra lévő *Csükmöd* település és patak közötti távolság. A település nevére vonatkozóan KISS LAJOS a *Csitmő* > *Csökmő* hangfejlődést feltételezi (1994: 10).¹⁴ RÁCZ ANITA a név említéseinek számbavétele után, annak eredetét tisztázatlannak tartva megemlíti, hogy talán személynévi előzménye volt (2007: 76–77).¹⁵ A *Csökmő* a *Kösmő* név középkori, Biharban hangátvetéssel keletkezett változata, amely sehol máshol nem fordul elő.

¹³ Maros–Torda vármegye, Mezőbánd: 1725: A' *Csükmödben* a' Dombok között, 1750 k.: A *Csükmödben*, 1786: a' *Csükmöd Patakában*, A' *Csükmödön feljül*, 1826: A' *Tsük Módbe*; 1673/1800 k.: A *Csükmögyben*, 1726: Az *Csükmögjben*, 1750: A *Csükmögy verőfényben*, 1750 k.: a' *Csükmögy*, A *Csükmögy Pataka* mellett, 1758: a *tsükmögy* nevezetű helyly[en], 1766: A *Csükmögy Gödribe*, 1773: a *Tsükmögy Patakján feljül*, 1789: a *Tsükmögyben*, 1807: a *Csükmögy fenekébe*, 1850 k.: *Csükmög pataknál*, *Csükmög észka*, 1860: a' *Csükmögy torkában*; 1719: Az *Csükmegyben*, 1750 k.: A' Hosszú hegyen, a' *Csükmegyben*; 1773: a *Tsükmogy Patakján feljül*. A Mezőbánddal szomszédos Mezőmadaras: 1747: A *Csükmöd alatt* (EHA.). A Székelyföldön a *Csükmöd* névnek az alábbi változatait is feljegyezték Mezőbándon: 1719: Az *Csökmegjben*, 1722: Az *csökmölgjben* az dombok közöt; Az *Csokmögy* [!] völgyeb[en]. (EHA.)

¹⁴ A *Zsikva* víz neve például a *Zsitva* folyónévből alakult a *t* > *k* hangváltozással; ide vonható példák még: *Otmár* > *Akmár*, *Csitvánd* > *Csikvánd*, *Csitmő* > *Csökmő*, *Inota* > *Inoka*, *Korotna* > *Koroknya*, *Szatmár* > *Szakmar*, *Szitnice* > *Szikince* stb. (KISS L. 1994: 10)

¹⁵ Szótárában *Csökmő* szócikkében a következőket találjuk: „,település Bihar vm. Ny-i határánál a Berettyó és a Sebes-Körös összefolyásának közelében’ 1214, 1219/550: *Chytmeu* (J. 230, Gy. 1: 505), 1291, 1347: *Chukmo*, p. (J. 230, ComBih. 95), [1330 k.], 1332–7/Pp. Reg.: *Chukmew*, p. (Gy. 1: 505, ComBih. 95), 1332–7/Pp. Reg.: *Chuklev* [romlott alak] ~ *Chekmes* [romlott alak] ~ *Chekmo* (Gy. 1: 505), 1370: *Chukmeu* (J. 230), 1416: *Chokmo*, p. (ComBih. 95), 1470: *Cheukmew* (J. 230) ~ *Chekmeu* (Bunyitay 2: 277), 1496: *Chekmeu*, p. (ComBih. 95), 1528: *Czekne* [romlott alak] (ComBih. 95), 1587: *Cheökmeő* (ComBih. 95), 1588: *Cheökmeő* (ComBih. 96), 1598: *Chiczokmeő* (D. 124). Eredetileg a körösközi ispánság, illetve Békés vm. része volt, GYÖRFFY GY. is ott sorolja fel. A név eredete tisztázatlan. Talán személynévi előzménye volt: *Chetuma* szn. (+1214/334/342, CDES. 1: 149) (FNESz.). Legkorábbi és későbbi alakjainak összevetésekor a *t* > *k* szórványosan előforduló hangváltozás példáját láthatjuk (vö. KISS L. 1994:

Végül meg kell említenünk a *Csökmő* név hangátvetéssel keletkezett *Csömök* változatát, amely az egykori Békés vármegye északi, Bihar vármegye déli részén két helyen fordul elő. Csökmőtől kb. 25 km-re délre, Bélmegeyer határában, Békés város felé eső határ közelében található *Csömök*, amely egy ér által körbevett szigetszerű terület,¹⁶ és itt található a *Csömöki-domb* is.¹⁷ Rendkívül érdekes azonban, hogy ugyanitt a *Csökmő* név származékaként az eredeti nevet őrző *Csökmei-ér* elnevezés is tovább élt, a Fás-ér mellékágának nevéként.¹⁸

Innen 30 km-re keletre, Illye közelében ÉK-re, Nagyszalontától DNy-ra feküdt *Csömök* település,¹⁹ amely a középkori forrásokban a következő adatokkal szerepel: 1216/1550: *Semec*,²⁰ v., 1327/1589: *Chemek* ~ *Cheomek*, p., v. (Gy. 1: 609),²¹ 1409: *Chemek*, 1493: *Csewmek*, 1550: *Chyermewk*²² (JAKÓ 1940: 230–231). A török pusztítás óta puszta, amelyet *Csömök*, *Csömek* és *Csömög* néven említenek.²³

10, 1995: 31). Az első szótagi magánhangzó illabiális és labiális formában egyaránt szerepel az adatokban.” (RÁCZ A. 2007: 76–77).

¹⁶ *Tsömök*, ér által körbevett szigetszerű terület a Békés felé eső határ közelében. Bélmegeyer puszta felosztási térképe; készült 1798-ban. (BéML XV 1 a 234). Bélmegeyer Békés vm.

¹⁷ *Csömöki domb* Bélmegeyer Békés vm. <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/37247>

¹⁸ *Csökmei Ér*, a Fás Ér mellékága a Békés város felé eső határ közelében. Fásmelléke puszta térképe, készült 1804-ben (BéML XV 1 a 207). Fásmelléke puszta Békés megye. <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/209/?list=eyJxdWVyeSI6ICJjc29rbWVpIn0>

¹⁹ Közelében, a Nagyszalontától ÉNy-ra fekvő Ebej puszta tágabb környékén lakó székely századra utal a *Székelyszáz* elnevezés: 1217/1550: *Bichorienses de centurionatu Sceculaz ... de villa Ebey* (Gy. 1: 614; GYÖRFFY 1990: 40).

²⁰ FEHÉRTÓI KATALIN a *Csömög* településnevet is megemlíti azzal a megfigyeléssel kapcsolatban, hogy a nevek *s* ~ *sc* kezdőbetűje esetleg jelölhetett [cs] hangot is (2006: 333).

²¹ 1327. május 6.: „elhatárolták a püspök Borumon~Morumon és Kewleser~Keoleser birtokait Ghuereges fiainak *Cheomek*~*Chemek*~*Cheomeok* és Illie~Ilie birtokaitól. [...] A Kewleser és Borumon birtokokat *Chemek* birtoktól elválasztó határ: Kowachtetheo hely, Hozzurekethye hely, annak végében Keoleser falu felől földjelek Zeek földön, *Cheomeok* falu útja mentén Ghyewmeolchenes cserjés, Medyeskerekek majd Teouiskeos helyek, ezeket *Cheomek* falu felől elhagyva Narasreth rét, tovább Kis Boroumo hely v. föld jobbról, ezután Bekas hat majd Ko(c)hal [?] helyek Borumon falu felől, Noogzekh hely, majd Holthneukereke hely közepén átmenve a Ke-i, balról eső fél Illie~Ilie faluhoz, a jobbról eső pedig Keoleser és Morumon falvakhoz jut” (AOKt. 11: 95). A fenti szövegben „*Cheomeok* falu útja mentén” szereplő szöveg GYÖRFFY munkájában „per viam predicti v-e *Cheomekur*” (Gy. 1: 636), tehát valamelyik lejegyzés téves.

²² TÓTH VALÉRIA megállapítása szerint az *r* járulékhangként névvégi mássalhangzók előtt éppúgy megtalálható, mint név belseji mássalhangzók előtt. Ezt feltételezi a *Csömög* személynévből alakult *Csörmög* (mai *Csömög* puszta) helynévben (2004: 465).

²³ MAKSAY FERENC a Bihar megye 1552-es összeírásában említett *Csömek* (Chyewmek) helységnelet hat birtokost sorol fel. A jegyzetekben pedig ezt írja: „*Csömög* puszta (Csernek)” Illyétől ÉK-re (1990: 203, 235).

A fentiekben a korábbi adatok összefoglalásán és újabbak bemutatásán túl felvetettük azt a lehetőséget, hogy a *Küsmöd* és a *Kösmő* nevet viselő települések és vízfolyások elnevezése több más, hangátvétessel keletkezett településekhez és vízfolyásokhoz kapcsolódó — Székelyföldön a *Csükmöd*, Biharban a *Csökmő* és a *Csömök* — elnevezésben megtalálható. Közös bennük, hogy egymástól K–Ny-i irányban fekszenek, olyan területeken, amelyeken bizonyított a székelyek korai jelenléte.

Irodalom

- AOKt. = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustranta I–*. Budapest–Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 1990–.
- BÁTKY ZSIGMOND 1930. Kecskemét és Kecskeszárász. *Népünk és Nyelvünk* 2: 254–275.
- BENKŐ LORÁND 1947. Víz- és helységneveink viszonyához. *Magyar Nyelv* 43: 259–263.
- BENKŐ LORÁND 1993. Megjegyzések víznevekről (Adalékok a székelység történetéhez). *Névtani Értesítő* 15: 50–56.
- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS 1862–1874. *A magyar nyelv szótára*. Pest, [később Budapest], Magyar Tudományos Akadémia.
- CSÁKI ÁRPÁD–PÁL–ANTAL SÁNDOR 2013. *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye (1864–1865). Székelyföld és térsége II. Hargita megye*. Budapest–Sepsiszentgyörgy, Országos Széchényi Könyvtár–Székely Nemzeti Múzeum.

PRAED TSEREPES rectius *TSÖMŐK*, Nagyszalonta határa a BARMÓD és az ILYE felé eső határ között; *Csömök* Horgas Ér közti, vízjárta terület Nagyszalonta határában a *Tsömök* praedium felé eső határon. Nagyszalonta kül- és belterületének mezőgazdasági térképe; készült 1812-ben. (MNL OL S 16 – No. 161.) Nagyszalonta Bihar vm.

<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeftar/7550/?list=eyJxdWVyeSI6ICJuYWd5c3phbG9udGEifQ>

P. *CSÖMÖG*, Illyétől ÉK-re, Bodony Erétől É-ra. A Körös vízrajzi térképe; készült 1822-ben. (MNL OL S 80 – Körösök. – No. 39/A–C, 1–68. 44. szelvény) Illye; Ciumeghiu Bihar vm.

<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeftar/29200/?list=eyJxdWVyeSI6ICJodXN6XHUwMGUxcjI9>

E térkép készítője, Huszár Mátyás 1824-ben végzett felmérése szerint, 1000 négyszögöles magyar holdban: Bihar megye [...] Erdőgyarak, *Csömög* p. beltelek – szántó 114, rét 863, legelő, erdő 189 (DÓKA 2006: 199).

Pr. *Csömög*, Illyétől ÉK-re. Nagyszalonta környéke; készült a 19. században. (MNL OL S 80 – Vegyes. – No. 95.) Nagyszalonta Bihar vm.

<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeftar/29624/?list=eyJxdWVyeSI6ICJuYWd5c3phbG9udGEifQ>

- DÓKA KLÁRA 2006. *A Körös- és Berettyó-völgy gazdálkodása az ármentesítés előtt és után*. Közlemények Békés megye és környéke történetéből 10. Gyula, Békés Megyei Levéltár.
- EEKF. = *Erdély első katonai felmérése (1769–1773)*.
- EHA. = *Erdélyi Helynévtörténeti Adattár és Interaktív Név földrajzi Atlasz*. SZABÓ T. ATTILA helynévgyűjtése alapján szerkesztette BÁRTH M. JÁNOS. A honlap elérhető: <http://eha.elte.hu/hu/eha.php>.
- EKFT. = *Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782–1785*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
- FEHÉRTÓI KATALIN 2006. *Az Árpád-kori Fil és Szem személynevekről. Magyar Nyelv 102*: 327–334.
- FÉNYES ELEK 1851. *Magyarország geographiai szótára IV*. Pest.
- FNESZ. = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 20. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1990. *A székelyek eredete és településük története*. In: GYÖRFFY GYÖRGY, *A magyarság keleti elemei*. Budapest, Gondolat Kiadó. 11–42.
- HOFFMANN ISTVÁN–KIS TAMÁS 1996, 1998. *Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Bihar vármegye I–II*. Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN és KIS TAMÁS. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 65–66. Debrecen.
- HUNFALVY JÁNOS 1865. *A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása III*. Pest, Magyar Tudományos Akadémia.
- JAKAB ELEK 1891. *Emlékbeszéd báró Orbán Balázs felett II*. *Századok* 25: 89–111.
- JAKÓ ZSIGMOND 1940. *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Település- és Népiségtörténeti Értekezések 5. Budapest.
- KIS-BACZONI BENKŐ KÁROLY 1868–1869. *Marosszék ismertetése*. Kolozsvár.
- KISS LAJOS 1979. *Székelyföldi víz- és helységnevek. Magyar Nyelvőr 103*: 468–472.
- KISS LAJOS 1994. *A Felvidék víznevei. Magyar Nyelv 90*: 1–19.
- KISS MAGDALÉNA 2010. *A Küsmöd víznév etimológiai vizsgálata. Helynévtörténeti Tanulmányok 5*: 151–154.
- KNIEZSA ISTVÁN 1942. *Erdély víznevei*. Kolozsvár, Minerva.
- LIPSZKY, Rep. = *Repertorium Locorum Objectorumque in XII Tabulis Mappae Regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et Confinitiorum Militarum Magni Item Principatus Transylvaniae Occurrentium Quas Aeri Incisas Vulgavit Johannes Lipszky de Szedlicsna*. Buda, 1808.
- MAKSAY FERENC 1990. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén I*. Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 16. Budapest.
- MKFT. = *A második katonai felmérés. A Magyar királyság és a Temesi bánóság nagyfelbontású, színes térképei. 1819–1869*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2006.

- NÉMETH PÉTER 2008. *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig.* A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 60. Nyíregyháza.
- ORTVAY TIVADAR 1891–1892. *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzék alapján feltüntetve I–II.* Budapest, Franklin.
- PAIS DEZSŐ 1929. Meddő. *Magyar Nyelv* 25: 345–357.
- RÁCZ ANITA 2005. *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 9. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- RÁCZ ANITA 2007. *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 12. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- ROSKA MÁRTON 1939. Az erdélyi halastavak őskori vonatkozásai. *Néprajzi Értesítő* 31: 221–228.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- TÓTH VALÉRIA 2001a. *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 4. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- TÓTH VALÉRIA 2001. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 6. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- TÓTH VALÉRIA 2004. Inetimologikus mássalhangzók a régi magyar helynevekben. *Magyar Nyelv* 100: 454–470.
- VISTAI ANDRÁS JÁNOS é. n.. *Erdélyi helynévkönyv.*
https://adatbank.ro/html/cim_pdf2583.pdf.

Küsmöd, Csükmöd, Kösmő, Csökmő, Csömök

Besides summarizing earlier data and presenting new ones, in my paper I discuss the possibility that the denominations of settlements and watercourses named *Küsmöd* and *Kösmő* may be found in several other names related to settlements and watercourses created by means of metathesis: in Szeklerland *Csükmöd* and in Bihar County the *Csökmő* and *Csömök* names are included in this name cluster. It is a shared feature that they are situated in an East–West direction from one another in areas with proven early presence of Szeklers.